

NOVÉ KOSTROVÉ NÁLEZY ZO ZANIKNUTÉHO KOSTOLA SV. KATARÍNY PRI DECHTICIACH (OKR. TRNAVA, SLOVENSKO)

Silvia Bodoriková¹, Ivana Kvetánová², Michal Slivka³

¹Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra antropológie, Mlynská dolina B2, 842 15 Bratislava, Slovensko, bodorikova@fns.uniba.sk

²Trnavská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra klasickej archeológie, Hornopotočná 23, 918 43 Trnava, Slovensko

³Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra archeológie, Gondova 2, 818 01 Bratislava, Slovensko

Abstract: *The additional skeletal remains from the former Church of St. Catherine near Dechtice (district Trnava, Slovakia). The analyzed skeletal remains came from the graves, which probably have been destructed during a building-up of the East stony wall. Skeleton 1 was incomplete and badly preserved; we did not succeed to assign sex and age. Even, it is not clear if the remains belonged to only one individual. Skeleton 2 was of a 2- to 4-years-old child; Skeleton 3 was of a child who died at the age of six months. The additional skeleton remains found in the Probe 1 confirmed that minimum five individuals had been buried in this place. The textile relics and pieces of wooden coffins confirm the archaeologist's assumption that the skeletal remains belonged to people with high social status.*

Key words: osteological anthropology, archaeology, “Katarínka”, New Age, Central Europe

Úvod

Cieľom archeologického výskumu, ktorý prebiehal v júli a auguste 2007, bolo pokračovať v skúmaní gotickej kaplnky, ktorú odkryl Urminský (2005). Prehĺbením sondy (označenej ako sonda 1) sa archeológovia pokúsili nájsť ďalší podporný článok gotickej kaplnky a sledovať stratigrafiu a stavebný vývoj objektu. Z dokumentačných dôvodov sa odkryla, a pomocou ďalších rezov prehĺbila, aj časť staršej sondy. Všetky uskutočnené kroky a zistené nálezové situácie boli zadelené do kontextov.

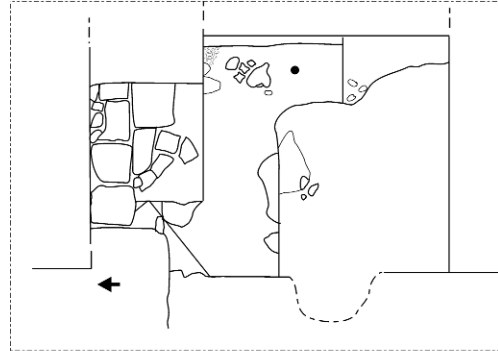
Okrem prác v Sonde 1 sa odkryl nový úsek umiestnený mimo kostola – na jeho východnej strane, na úrovni presbytéria (sonda 2). V mieste odkrytia archeológovia predpokladali miestnosť slúžiacu zrejme ako sakristia. V sonde 2 zachytili spolu dva kontexty – mohutnú deštrukčnú vrstvu s hrúbkou dva metre (kontext 1) a úroveň barokovej dlážky miestnosti (kontext 2). V tomto štádiu sondu 2 uzavreli a v jej skúmaní budú pokračovať v ďalšej sezóne.

V sonde 1 (časť sektor B) sa odkryl priestor, ktorý slúžil pravdepodobne ako koridor spájajúci kostol s priestormi kláštora.

Vo východnej časti rezu, v hĺbke 1,50 m od kamenného prahu, sa nachádzali rozrušené ľudské kosti, ktoré boli jednoznačne poškodené počas stavby východného múru kostola. V dobe odkrytia kostrových pozostatkov nebolo jasné, či patria jednému alebo viacerým jedincom, preto ich archeológovia neoznačili ako hrob, ale ako kostru 1. V strede vyhlbenej plochy sa našli stavce a fragmenty viacerých kostí, pod severným a východným múrom zvyšky dolných končatín (obr. 1 a 2). Hrob bol pôvodne orientovaný pravdepodobne v smere J–S. Približne v úrovni rozrušených kostí sa našla minca – fenig z r. 1517 – 1540.



Obr. 1: Kostra 1 zo sondy 1
Fig. 1: Skeleton 1 from the Probe 1



Plán 10b
Katarínka, Dechtice
Sonda 1, sektor B, V-Z rez
Kostra 1 (kontext 5 - K5)
8.8.2007
1:20
K - kameň
● - minca

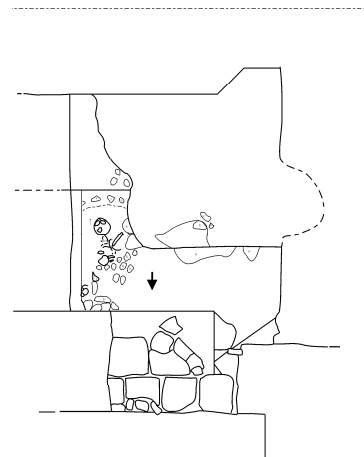
Obr. 2: Kostra 1 – nálezová situácia
Fig. 2: Skeleton 1 – a sketch map

Foto a kresba: I. Kvetánová
Photo and drawing were made by I. Kvetánová

Pod úrovňou rozrušených ľudských kostí (kostra 1) sa našiel rozrušený detský hrob s rovnakou orientáciou. Tento bol označený ako hrob 2 (ako hrob 1 boli označené pozostatky, ktoré odkryl Urmínský [2005]). V oblasti dolných končatín bolo vidno stopy výdrevy rakvy. Na zadnej strane lebky a priamo pod ňou v zemi sa zachovali zvyšky textilnej čelenky lemovanej čipkou. Zvyšky podobnej lemovky sa zachovali v oblasti rebier a kľúčnych kostí (obr. 3 a 4). Ďalšími sprievodnými nálezmi boli dva železné klince ležiace napravo od lebky, pravdepodobne pochádzajúce z rakvy. Podľa mince ležiacej nad úrovňou kostry možno hrob datovať do obdobia okolo polovice 16. storočia.



Obr. 3: Kostra 2 zo sondy 1
Fig. 3: Skeleton 2 from the Probe 1



Plán 15a
Katarínka
Dechtice
Sonda 1, sektor B
V-Z rez
Kostra 2 (kontext K6)
15.8.2007
1:20
T - kliniec
K - kamene
x - textil

Obr. 4: Kostra 2 – nálezová situácia
Fig. 4: Skeleton 2 – a sketch map

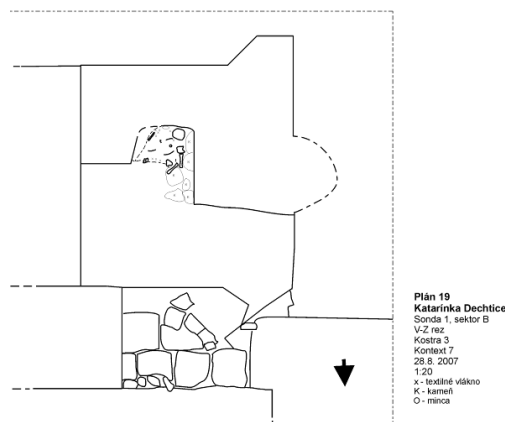
Foto a kresba: I. Kvetánová
Photo and drawing were made by I. Kvetánová

Pri začisťovaní južného profilu východno-západného rezu sa ukázali stopy po zlatej niti, čo evokovalo výskyt ďalších hrobov. Po rozšírení sondy sa odkryl ďalší detský hrob (hrob 3), tiež orientovaný v smere J-S (obr. 5 a 6). Zlaté nite, pravdepodobne pozostatky lemu detskej perinky (?), boli rozptýlené v okolí celej kostričky. Okrem zachovaných textílií sa v oblasti hrudníka nachádzala bronzová minca – Maximilián II., obolus razený v r. 1574 v Kremnici.

Nález bronzovej mince, ako aj výškový rozdiel cca 20 cm medzi detskými hrobmi, naznačuje, že hrob 2 je o niečo starší ako hrob 3. Obidva však pochádzajú zo 16. storočia, starší hrob 2 možno datovať približne do polovice 16. storočia, mladší hrob 3 do druhej polovice 16. storočia (Kvetánová a Slivka 2007).



Obr. 5: Kostra 3 zo sondy 1
Fig.5: Skeleton 3 from the Probe 1



Obr.6: Kostra 3 – nálezová situácia
Fig. 6: Skeleton 3 – a sketch map

Foto a kresba: I. Kvetánová
Photo and drawing were made by I. Kvetánová

Materiál a metódy

Keďže kostrový materiál bol neúplný a vo fragmentárnom stave, okrem štandardných morfoskopických a morfometrických metód Martina a Sallera (1957) a Knussmanna (1988) sme použili aj menej frekventované postupy. Pohlavie dospelého jedinca sme sa pokúsili určiť podľa rozmerov členkovej kosti vychádzajúc z metód Novotného (1985) a Novotného a Vančatu (1985), vek dožitia na základe morfológie *symphysis ossis pubis* (Acsádi a Nemeskéri 1970). Vek dožitia u nedospelých jedincov sme stanovili na základe vývinu chrupu podľa metódy Ubelakera (1987) a Vlčeka (1994).

Výsledky a diskusia

Ako sa už spomínalo, kostrové pozostatky boli vo fragmentárnom stave a na antropologickú analýzu sa dostali v papierových vreckách, roztriedené podľa miesta nálezu v sonde 1. Kostra 1 a hrob 2 ležali v superpozícii, hrob 3 bol situovaný západne od nich. Už počas výstavby kostola prišlo k premiešaniu kostrových pozostatkov a sekundárne sa tam mohli dostať aj kosti iných jedincov.

Kostra 1

Z lebky sa zachovali fragmenty oboch temenných kostí, pravej čelovej kosti s očnicovou časťou a pravá polovica sánky. Zuby sa nezachovali žiadne, pričom rezáky, očný zub a črenové zuby vypadli postmortálne, kým všetky tri stoličky intravitálne. Zo stavcov bolo prítomných päť hrudných, tri driekové a zlomky krížovej kosti. Ľavá kľúčna kosť a pravá lakt'ová kosť boli síce rozlámané, ale podarilo sa ich zrekonštruovať a zistiť ich metrické charakteristiky (tab. 1). Z oboch panvových kostí sa zachovala poškodená *fossa acetabuli* a *corpus ossis ilii*. Z kostí dolných končatín sa našla hlavica pravej stehnovej kosti (tab. 1), takmer kompletná kostra pravej nohy a niekoľko kostí ľavej nohy (*calcaneus*, *os naviculare*, *os metatarsi V* a jeden proximálny článok prsta).

Tab. 1: Kostra 1 – metrické charakteristiky zachovaných dlhých kostí
 Tab. 1: Skeleton 1 – dimensions of the preserved long bones

Clavicula	dx	sin
C11 - najväčšia dĺžka	-	135
C14 - vertikálny priemer stredy diafýzy	-	10
C15 - predozadný priemer stredy diafýzy	-	14
C16 - obvod stredy diafýzy	-	41
Indexy	dx	sin
dĺžkohrúbkový C16/C11	-	30,37
Index prierezu stredy diafýzy C14/C15	-	71,43
Ulna	dx	sin
U1 - najväčšia dĺžka	247	-
U2 - funkčná (fyziologická) dĺžka	224	-
U3 - obvod kosti	35	-
U6 -šírka olecranonu	28	-
U11 - predozadný priemer	11	-
U12 - priečny priemer	15	-
U13 - horný priečny priemer	23	-
U14 - horný predozadný priemer	29	-
Indexy	dx	sin
Index robusticity U3/U2	15,6	-
Index dĺžky ulny U1/U2	110,3	-
Index šírky olecranonu U6/U2	12,5	-
Index priečného prierezu U11/U12	73,3	-
Index šírky caput ulnae U12/U2	6,7	-
Index platolenie U13/U14	79,3	-

Femur	dx	sin
F1 - najväčšia dĺžka	-	-
F2 - dĺžka v prirodzenom postavení	-	-
F5 - dĺžka diafýzy	-	-
F6 - predozadný priemer stredy diafýzy	-	-
F7 - transverzálny priemer diafýzy	-	-
F8 - obvod stredy diafýzy	-	-
F9 - subtrochanterický transverzálny priemer	-	-
F10 - subtrochanterický predozadný priemer	-	-
F13 - horná šírka	-	-
F18 - zvislý priemer hlavice	43	-
F19 - transverzálny priemer hlavice	43	-
F20 - obvod hlavice	-	-
F21 - epikondylárna šírka	-	-
F29 - kolodiafyzárny uhol	-	-
F30 - kondylo diafyzárny uhol	-	-
Indexy	dx	sin
dĺžkohrúbkový F8/F2	-	-
dĺžkohrúbkový F8/F5	-	-
Index robusticity (F6+F7)/F2	-	-
Index prierezu stredy diafýzy F6/F7	-	-
Index horného prierezu diafýzy F10/F9	-	-
Index prierezu hlavice F19/F18	100	-
Index robusticity hlavice F19+F18/F2	-	-

Na základe uloženia kostí však nemožno jednoznačne tvrdiť, že vyššie spomínané kosti označené ako kostra 1, patrili len jednému jedincovi. Zistili sme to pri určovaní veku a pohlavia. Švy na lebke nie sú obliterované, dokonca ani v časti obelion, ktorá sa uzatvára už vo veku 20 – 30 rokov. Naproti tomu telá stavcov, kľúčna kosť, lakt'ová kosť sú postihnuté artrotickými zmenami, ktoré sú typické skôr pre vyššie vekové skupiny. Aj pri diagnóze pohlavia nám vyšli sporné výsledky. Na ženské pohlavie poukazuje veľkosť hlavice stehnovej kosti, zvyšok *incisura ischiadica major*, ako aj invertované rameno sánky. Diskriminačné rovnice použité na výpočet pohlavia podľa členkovej kosti dávajú zasa hodnoty v pásme, ktoré je charakteristické skôr pre mužov. Metrické charakteristiky lakt'ovej kosti zasa spadajú do pásma indiferentných hodnôt.

Z patologických nálezov je určite zaujímavá perforácia akromiálneho konca klavikuly, ktorej pôvod nie je celkom jasný. Môže ísť o atypickú reakciu kosti napr. po tupom údere, prípadne o následok nejakého zápalu. Otvor má približne okrúhly tvar a priemer asi 10 mm (obr. 7). Celý akromiálny koniec je nápadne rozšírený a sú na ňom výrazné artrotické zmeny.



Obr. 7: Artrotické zmeny a perforácia akromiálneho konca kľúčnej kosti (Foto: M. Poljak)
 Fig. 7: Arthrotic changes and perforation in the acromial end of clavicle (Photo by M. Poljak)

Hrob 2

Kostrové pozostatky patrili dieťaťu, boli neúplné, ale pomerne dobre zachované. Neurocranium bolo takmer kompletne, z tvárovej časti sa zachovali obidve jarmové kosti, nosové kosti a čeľuste s piatimi zubmi (55, 54, 53, 63, 64). Ostané zuby vypadli postmortalne. Zo zubných lôžok sa uvoľnili pravý horný prvý trvalý rezák a ľavá horná prvá trvalá stolička, ktoré mali kompletne vytvorenú korunku a začínali sa im formovať korene, neboli však ešte prerezané. Z kostí trupu sa zachovalo 12 stavcov (dva krčné, osem hrudných a dva krížové), 13 rebier (11 ľavých a 2 pravé) a 2 segmenty tela hrudnej kosti. Z kostí končatín sa našla ľavá kľúčna kosť, ľavá lopatka, ľavá ramenná, lakt'ová a vretenná kosť, ľavá bedrová kosť, fragment pravej bedrovej kosti, proximálna epifýza píšťaľy, tri záprstné kosti a tri články prstov.

Na základe vývinu chrupu, dĺžky ramennej a vretennej kosti, a rozmerov ľavej bedrovej kosti, sa vek dieťaťa dal odhadnúť na 2 – 4 roky. Pohlavie sme neurčovali, ale zvyšky čipkovanej čelenky na lebke, naznačujú, že šlo o dievčatko.

Hrob 3

Takmer kompletná kostra dieťaťa, kosti neurokránie sú veľmi tenké a vo fragmentárnom stave. Zachovalo sa 13 ešte neprerezaných zubov, zväčša boli vypadnuté z alveol. Pôvodný predpoklad, že šlo o novorodenca, sa nepotvrdil. Na základe vývinu zubov a dĺžky dlhých kostí, sa vek dožitia odhadol na približne šesť mesiacov.

Ďalšie kostrové pozostatky

Pri hrobe 3 sa nachádzala aj neúplná pravá spánková kosť, tri zuby (11 s kazom na distálnej ploche korunky, 12, 24?), jeden krčný a tri hrudné stavce, ktoré patrili dospelému jedincovi, pravdepodobne kostre 1. Nie je však vylúčené, že kostrové pozostatky patrili ďalšiemu jedincovi. Dôkazom toho, že v sonde 1 sa nachádzali pozostatky viac ako troch jedincov, je nález ešte neprirastenej hlavice pravej stehrovej kosti. Na základe transverzálneho priemeru (45 mm), možno odhadnúť, že patrila pravdepodobne juvenilnému jedincovi. Ďalším nálezom je časť pravej polovice sánky, v ktorej sa zachovali dva zuby, prvá mliečna stolička a prvá trvalá stolička, ktorá sa už začala prerezávať. Patrila teda dieťaťu vo veku 5 – 6 rokov. V sonde 1 sa našli tiež dva mliečne zuby, pravá horná prvá stolička s neúplnými koreňmi a pravý horný očný zub, ktorý má abradovaný hrot korunky. Našla sa tiež časť ľavej lonovej kosti, ktorá na základe morfológie *facies symphysialis* patrila jedincovi vo veku 46 – 51 ± 10 rokov (Acsádi a Nemeskéri 1970), teda mohla patriť kostre 1.

Podľa vyššie uvedených nálezov je však jasné, že v sonde sa nachádzali pozostatky minimálne piatich jedincov.

Záver

Analyzované kostrové pozostatky pochádzajú z hrobov, ktoré boli rozrušené pravdepodobne počas stavby východného kamenného múru (Kvetánová a Slivka 2007). Najhoršie sa zachovali pozostatky kostry 1, pri ktorej sa nám nepodarilo určiť pohlavie ani vek jedinca, dokonca nie je jasné, či pozostatky patrili len jednému jedincovi. Kostra z hrobu 2 patrila dieťaťu vo veku 2 – 4 rokov, pozostatky z hrobu 3 dieťaťu vo veku okolo šesť mesiacov. Ďalšie kostrové pozostatky, ktoré sa našli v sonde 1, svedčia o tom, že tu bolo pochovaných viac jedincov, predpokladáme, že ich bolo minimálne päť.

Archeologické okolnosti naznačujú, že kostrové pozostatky patrili ľuďom z vyššej spoločenskej vrstvy, na čo poukazujú nielen zachované zvyšky textílií, ale aj inhumácia kostry 1 a jedinca z hrobu 2 do drevených truhál. Pri hrobe 3 možno uvažovať o fenoméne pochovávaní nepokrstených detí pod odkvap kostola (tzv. „odkvapové deti“, nem. „Traufkinder“, Slivka 1997) (Kvetánová a Slivka 2007). Antropologická analýza však ukázala, že dieťa zomrelo až vo veku okolo šiestich mesiacov, takže tento predpoklad zrejme nie je správny.

Literatúra

ACSÁDI, GY., NEMESKÉRI, J., 1970: History of human life span and mortality. Budapest, Akadémiai Kiadó, 346 s.

KNUSSMANN, R., 1988: Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen. Band I: Wesen und Methoden der Anthropologie. Stuttgart-New York, Gustav Fischer Verlag, 744 s.

KVETÁNOVÁ, I., SLIVKA, M., 2007: Archeologický výskum Dechtice, Kláštor sv. Kataríny Alexandrijskej. „Katarínka“. Júl – august 2007. – ms. (Výskumná správa, depon in: Katedra archeológie, Filozofická fakulta UK, Bratislava), 75 s.

MARTIN, R., SALLER, K., 1957: Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung. Stuttgart, Gustav Fischer-Verlag, 661 s.

NOVOTNÝ, V., 1985: Determination of sex from the talus and calcaneus. *Scripta Medica Brno*, 58: 437.

NOVOTNÝ, V., VANČATA, V., 1985: System Aspects of the Sexual Dimorphism in Human Lower limbs. In: Mlíkovský, J. a Novák, J. A. (ed.): Evolution and Morphogenesis, Academia Praha, s. 611-622.

SLIVKA, M., 1997: Dieťa na prvej i poslednej ceste. Pochovávanie detí v nádobách. *Hieron*, 2:71-85.

UBELAKER, D. H., 1987: Estimating Age at Death from Immature Skeleton: An Overview. *J. For. Sci.*, 35(2):1254-1263.

URMINSKÝ, J., 2005: Systematický výskum v areáli kláštora a kostola sv. Kataríny Alexandrijskej (výskumná sezóna júl – august 2005). – ms. (Výskumná správa č. 20/2005, depon in: Vlastivedné múzeum v Hlohovci).

VLČEK, E., 1994: Metodika určování zubního věku podle stupně mineralizace chrupu v historické antropologii a paleoantropologii. *Stomatologické zprávy*, 35(3): 30-39.

Táto štúdia vznikla ako súčasť projektovej úlohy VEGA 1/4340/07 „Vplyv stravovacích návykov na dentálne zdravie historických populácií z územia Slovenska“ a grantu UK 226/2008 „Sledovanie potravinových zvyklostí populácií z obdobia sťahovania národov, na základe ich odontologických charakteristík“.